

BÖLÜM 4

COVID-19 PANDEMİSİNİN DAVRANIŞSAL ETKİLERİ ÜZERİNE: TEORİK BİR BAKIŞ

Çiğdem İNCE AYAYDIN¹

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklara karşı birçok mücadele verilmiştir. Koler, veba, sıtma, tüberküloz gibi hastalıkların ortaya çıktığı dönemlerde ülkeler toplumsal ve ekonomik açıdan zor günler yaşamıştır. 21. yüzyılın başında gözlenen SARS, MERS, H1N1 ve EBOLA'nın ardından (Tengilimoğlu & ark. 2021), 2019'un sonuna doğru, daha önce tanımlanmamış bir koronavirüs (SARS-CoV-2) Çin'in Wuhan kentinde tespit edildi ve tüm dünyaya yayıldı (Sangeeta & Deepjyoti, 2020). Bu yeni koronavirüs, COVID-19 hızla küresel olarak yayıldı, yaygın uluslararası halk sağlığı endişelerine yol açtı ve nihayetinde 11 Mart 2020'de bir pandemi olarak kabul edildi (World Health Organization, 2020). Salgını kontrol altına alma girişimlerinde, gelişmiş devletler başta olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, milyonlarca insanın evde tecrit edilmesine neden olan sosyal mesafe ve evde kalma önlemleri uyguladı (Rodriguez, Litt & Stewart, 2020). Çin'den başlayarak, koronavirüs hastalığı (COVID-19) bulaşması, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyaya beklenmedik ve hızlı bir şekilde yayıldı. Salgının ilk aşamalarında, sağlık çalışanları enfeksiyonu yönetmek için ön saflarda yer aldı (Babore & ark., 2020).

Kasım 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs hastalığı (COVID-19) küresel bir tehdit haline gelmiş ve sonunda küresel bir pandemi ilan edilmiştir. Pandemi ilan edildikten sonra, dünya nüfusunun %90'ından fazlası, uluslararası ve yurt içi seyahat yasakları da dahil olmak üzere iptal edilen etkinlikler ve seyahat düzenlemeleri, sınır kapatma ve karantina önlemleri gibi birçok kısıtlama ile karşı karşıya kalmış, bu durum doğrudan hizmet sağlayıcıları üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ardından birçok çalışan, işlerini sürdürmek için işyerlerine gidemez olmuştur. Bir yandan COVID-19 salgını sırasında virüsü tanımlama, virüse karşı aşılama ve ilaç geliştirme ve alternatif tedavi yöntemleri geliştirme çalışmaları yapılırken, diğer yandan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkele-

¹ Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ak.kardelen@hotmail.com

rin altyapıları sağlık sistemleriyle ilgili büyük bir testten geçmiş oldu. Bu olumsuz gelişmeler neticesinde COVID-19 hastalığının, sadece birkaç ayda tüm dünyadaki kalıpları yıkarak dünyayı değiştirerek küresel ekonomi, piyasalar, şirketler, toplum ve her birey üzerinde uzun süreli etkiler bıraktığı bilinmektedir. İş güvensizliği, işsizlik ve sağlık riskleri, küresel düzeyde en ciddi sonuçlar olarak ön plana çıkmıştır.

Pandeminin sonucu olarak, dünyadaki birçok ülke vatandaşlarına evde kalmaları ve “fiziksel veya sosyal mesafeye uymaları” talimatını verdi. Önceki salgınlara ve pandemilere benzer şekilde, COVID-19 pandemisi önemli strese neden oldu (Bao & ark., 2020). COVID-19 pandemisi Aralık 2019’dan itibaren bir halk sağlığı sorununa dönüşmüş ve dünyanın tüm ülkelerinde yükselişe geçmiştir. Pandemi sürecinde yer alan sağlık çalışanları eninde sonunda süreçten etkilenmiştir (Tengilimoğlu & ark., 2021). Pandeminin insan sağlığı ve esenliği üzerindeki etkileri bir yana davranışları üzerindeki etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı pandeminin stres, tükenmişlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, motivasyon gibi insan davranışları üzerindeki etkisine yönelik yapılmış çalışmalarını derleyip bir arada sunmak, yapılan uygulamalı çalışmalar ve araştırmalar ışığında ilgili literatürü zenginleştirmektir.

COVID-19’UN İNSAN DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

COVID-19 salgını nedeniyle sağlık hizmetleri sistemlerindeki baskı, özellikle sağlık çalışanları arasında psikolojik sıkıntıların artmasına neden olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. COVID-19’un çalışanın sosyal davranışı üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmaların iş stresi, iş tatminsizliği, motivasyonsuzluk, işten ayrılma niyeti ve tükenmişlik ile ilişkisi üzerine odaklandığı görülmektedir.

Pandeminin çalışanların davranışları üzerinde etkileri söz konudur. COVID-19 pandemisinin çalışanların davranışları üzerindeki etkilerini ele alan yakın dönem çalışmalarına bakıldığında; bu çalışmalarda iş stresi, depresyon [(Matvienko-Sikar & ark., 2020; Coxon & ark., 2020; Durankuş & Aksu, 2020; Lebel & ark., 2020; Babore & ark., 2020; Liu & ark., 2021; Matvienko-Sikar & ark., 2021; Salas-Nicas & ark., 2021; Tengilimoğlu & ark., 2021), iş tatmini, motivasyon ve işten ayrılma niyeti (Miki & ark., 2020; Bajrami & ark., 2021), psikolojik ruh hali ve aile bağlılığı (Mgammal & Al-Matari, 2021; Zhang & ark., 2020), tükenmişlik (Tan & ark., 2020; Sokal, Trudel & Babb, 2020b) ve örgütsel bağlılık (Sokal, Trudel & Babb, 2021)] gibi çalışanın psikoloji durumunu ve dolayısıyla davranışını çok yakından etkileyen faktörler üzerindeki etkilerine odaklandığı görülmektedir. Pandemi sırasında hamile kadınların artan endişe ve savunmasızlık [Yassa &

ark., 2020], depresyon ve anksiyete [Durankuş & Aksu, 2020; Lebel & ark., 2020] yaşadığına dair çalışmaların olduğu bilinmektedir.

Yakın tarihli literatür araştırması stres, kaygı, depresyon ve bozulmuş uykuunun COVID-19'un yaygın zihinsel sağlık sonuçları olduğunu gösterdiğine yönelik araştırma bulguları tespit edilmiştir [Rajkumar, 2020]. Bu tür sonuçlar, algılanan enfeksiyon riski, sevdiğinizle ilgili endişeler [Yassa & ark., 2020] ve hareket ve sosyal etkileşimleri kısıtlayan küresel olarak tam ve kısmi kilitlenmelerin uygulanması [Matvienko-Sikar, Meedy & Raval, 2020] dahil olmak üzere COVID-19 ile ilgili birçok faktörden kaynaklandığına dair çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Bajrami & ark. (2021) COVID-19'un iş güvensizliği, izolasyon sırasında meydana gelen çalışanların sağlık şikayetleri, işyerinde risk alma davranışı ve organizasyondaki değişiklikler yoluyla ifade edilen farklı etkilerinin işle ilgili tutumlarını (iş motivasyonu, iş tatmini) ve işten ayrılma niyetini nasıl etkileyebileceğini incelemiştir. Çalışmada, Sırbistan'daki 624 otelcilik çalışanından toplanan verilere dayanarak, iş güvensizliğinin ve organizasyondaki değişikliklerin yoluyla COVID-19'un çalışanların motivasyon, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerinde olumsuz etkileri tespit edilmiştir.

COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık sistemleri üzerindeki baskı, sağlık çalışanları (HCW'ler) arasında artan psikolojik sıkıntıya yol açmıştır. Tan & ark. (2020) bu küresel kriz küçük azalma belirtileriyle devam ederken, sağlık çalışanları arasındaki tükenmişliği ve ilişkili faktörleri incelemiştir. Araştırma sonucunda, tükenmişlik eşikleri katılımcıların %79.7'si tarafından karşılandı. Anksiyete veya depresyon puanları 8 saatten fazla süren vardiyalar ve yeniden görevlendirilme, daha yüksek ortalama puanları ile anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur. Yeniden görevlendirilen sağlık çalışanları arasında, farklı bir tesisteki (tesis dışı) yüksek riskli alanlara yeniden görevlendirilenlerin tükenmişlik puanları, kendi iş tesislerinde (yerinde) yeniden görevlendirilenlerden daha düşük bulunmuştur. Tesis dışında yeniden görevlendirilen sağlık çalışanlarının daha yüksek bir oranı, yerinde yeniden görevlendirilenlere kıyasla eğitimlerini iyi veya daha iyi olarak değerlendirmiştir. Araştırma bulgularına dayanarak, bir takım önerilerde bulunulmuştur. Sağlık hizmeti işgücünün her seviyesi bu pandemi sırasında yüksek düzeyde tükenmişliğe karşı hassastır. Değiştirilebilir işyeri faktörleri arasında yeterli eğitim, 8 saatlik uzun vardiyalardan kaçınma ve güvenli çalışma ortamlarını teşvik etme yer alır. Azaltma stratejileri, ön saflardaki ve ön saflardaki olmayan personel de dahil olmak üzere, sağlık hizmeti işgücünün her düzeyini hedeflemelidir. Sağlık çalışanları arasında tükenmişliğin ele alınması ve iyileştirilmesi, uzun süreli bir pandemi karşısında hastaların bakımına yönelik çabaların sürdürülmesi için kilit bir öncelik olmalıdır.

, ORCID ID: 0000-0003-4984-8881üşünce kaygısı ve çalışanların iş performansı ile ilgili benzer çalışmalarla karşılaştırmak veya orta doğudaki diğer ülkelerden salgın sırasında diğer ilgili iş faktörleriyle ilişkiyi incelemek isteyen araştırmacılar için faydalı olacaktır. Veriler, çalışanların iş performansının belirleyicilerini keşfetmeye çalışan araştırmalara daha fazla yardımcı olacaktır. Ayrıca COVID-19 krizinin Suudi Arabistan ve Yemen'deki çalışanlar ve şirketler üzerindeki aile ve sosyal-profesyonel etkilerinin incelenmesine yardımcı olur. Ayrıca, bu verilerle ilgili herhangi bir pratik analiz, COVID-19 krizinin çalışanlar ve işletmeler üzerindeki sosyal-profesyonel etkilerini kontrol etme mücadelelerinde diğer Ortadoğu ülkeleri için çok sayıda önemli öneri üretecektir.

Matvienko-Sikar & ark. (2022) İrlanda'da pandemi öncesi ve pandemi sırasında hamile kadınlar arasındaki doğum öncesi stres ve stres azaltma stratejilerini, sosyal desteği ve sağlık davranışlarını incelediği çalışmada, Pandemi öncesinde üçüncü basamak bir kadın doğum hastanesinin doğum öncesi bölümünde ve çevrimiçi olarak 210 hamile kadın ve pandemi sırasında 235 kadın çevrimiçi çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada, pandemi sırasında hamile kalan kadınların, pandemi öncesi hamile kadınlara göre, arkadaşlardan ve aileden destek de dahil olmak üzere algılanan sosyal desteğin daha düşük olduğu bulunmuştur. Sağlık davranışlarında stres açısından önemli bir fark bulunmadı, ancak kadınlar pandemi sırasında daha yüksek stres ve daha az fiziksel aktivite bildirdiler. Kadınlar pandemi öncesinde ve sırasında bir dizi karşılaştırılabilir stres azaltma stratejisi bildirdiler. Araştırmanın bulguları pandeminin anne ve çocuk sağlığı üzerinde etkileri olabilecek sosyal destek, stres ve fiziksel aktivite üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır.

Pandemi sürecinde gebelere yönelik desteklerin geliştirilmesi, sosyal destek ve stres azaltma bileşenlerini içermesi gerektiği vurgulanmıştır. Pandemi sırasında hamile kadınların artan endişe ve savunmasızlık [Yassa & ark., 2020], depresyon ve anksiyete [Durankuş & Aksu, 2020; Lebel & ark., 2020] yaşadığına dair çalışmaların olduğu bilinmektedir.

Önceki salgınlara ve pandemilere benzer şekilde, COVID-19 pandemisi önemli strese neden olmuştur (Bao & ark., 2020). Liu & ark. (2021) uzun süreli stres, kötü fiziksel ve zihinsel sağlık sonuçlarıyla ilişkilidir. Kişilik ve stres arasındaki araçları anlamak, bir pandemi sırasında etkili stres yönetimi müdahaleleri geliştirmek için kritik öneme sahiptir. Liu & ark. (2021) yaptığı çalışmada, COVID-19'dan kaynaklanan tehdit algılarının ve COVID-19'u önlemeye yönelik hükümet tavsiyelerini takip etme etkinliğinin kişilik özellikleri (örn. Kanadalı yetişkinlerin (n = 1055) temsili bir örneğinin çevrimiçi bir anketinde, daha yüksek nevrotiliklik ve dışa dönüklüğün, pandemi sırasında daha yüksek stres seviyeleri

ve pandemi öncesi seviyelere kıyasla stres seviyelerinde daha büyük bir artış ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Algılanan tehdit ve etkinlik, nevrotiliklik ve stres arasındaki ilişkiye önemli ölçüde aracılık ettiğini tespit etmiştir. Bu bulguyu daha yüksek nevrotilikliğe sahip bireylerin, daha yüksek algılanan tehdit düzeyleri ve daha düşük etkinlik düzeyleri nedeniyle daha yüksek düzeyde stres yaşadıklarına bağlamışlardır. Çalışmalarında ayrıca algılanan tehdidin, dışadönükler ve stres arasındaki ilişkiye aracılık etmediğini, bunun da stres kaynağının başka bir yerden (örneğin, sosyalleşememe) kaynaklanabileceğini öne sürmüşlerdir. Araştırma bulgularına dayanarak, kişilik özelliklerinin bir pandemi sırasında strese yatkın bireylerin belirlenmesinde önemli bir faktör olabileceğini ve stres yönetimi müdahalelerinin kişiliğe özgü olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Zhang & ark. (2020b)'ın yaptığı çalışma, ülkenin en fazla aktif COVID-19 vakası ile karşı karşıya kaldığı İran'daki sağlık personelinin fiziksel sağlık, zihinsel sağlık, kaygı, depresyon, sıkıntı ve iş tatminini bildirmektedir. 304 sağlık personelinin (doktorlar, hemşireler, radyologlar, teknisyenler vb.) oluşan bir örneklemede, önemli bir bölümün anksiyete (%28.0), depresyon (%30.6) ve sıkıntı (%20.1) bozukluklarının sınır seviyelerine ulaştığını bulmuştur. Sağlık çalışanları, kişisel koruyucu ekipmana erişimleri ve COVID-19 enfeksiyonu durumlarında büyük farklılıklar gösterdiği bulunmuştur.

COVID-19 pandemisinin ortaya çıkması, hem çalışan nüfus arasındaki vaka sayısı hem de bununla başa çıkmak için yapılan muazzam değişiklikler açısından işyerinde önemli sonuçlara yol açmıştır. Salas-Nicas & ark. (2021) çalışmasında COVID-19'un İspanya'daki ücretlilerin çalışma koşulları ve sağlığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmasında, çalışanların %44,3'ü yüksek stresli bir durum, %42.6'sı olası bir iş kaybından endişe duyduğunu, %75.6'sı mevcut işini kaybederse yeni bir iş bulma konusunda, %69.7'si maaşının düşürülmesinden, %68'i işten çıkarılacağından endişe duyduğunu, %72,3'ü işyerinde enfekte olmak ve virüs bulaştırıcısı olmak tespit etmiştir. Düzenli olarak işe gidenlerin %13,1'i COVID-19 ile uyumlu semptomlarla ve %71,2'si yeterli korunma önlemleri almadan yaptığını belirtmiştir. Çalışmalarında ayrıca, çalışanların %36.7'si sağlıklarının kötüleştiğine inandığı, %41,6'sı son bir ay içinde ciddi uyku sorunu yaşadığını, %55,1'i pandemi öncesi duruma kıyasla iki kattan fazla sakinleştirici ve ruh sağlığı bozukluğu riski altında olduğunu bulmuştur. Araştırma sonucunda COVID-19'un ücretli nüfus üzerindeki etkisi, zararlı çalışma koşullarına yüksek oranda maruz kalma ve çok kötü sağlık göstergeleri ciddi boyutlarda olduğu bulunmuştur.

Tengilimoğlu & ark. (2021) COVID-19 pandemi döneminin Türkiye'deki sağlık çalışanlarının depresyon, kaygı ve stres düzeylerine etkisini incelediği

çalışmasında, veri toplama aracı olarak e-anket kullanılmıştır. Birinci bölümde Depresyon, Kaygı ve Stres Ölçeği (DASS-21) kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümünde sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde yaşadıkları sorunlar ve çalışma ortamlarının tanımlanması amaçlanmıştır. Son bölümde ise çalışanların sosyo-demografik özellikleri araştırılmıştır. Araştırmaya 2076 sağlık çalışanı katılmıştır. Araştırma sonuçları, sağlık çalışanları arasındaki endişe veya stresin ana nedeninin COVID-19 virüsünü ailelerine bulaştırma korkusundan (%86,9) geldiğini göstermiştir. Kadın çalışanların depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Sağlık çalışanlarının en yüksek depresyon, kaygı ve stres düzeyleri pandemi, acil durum ve iç hizmetlerden gelmektedir. Araştırma sonucunda, sağlık yöneticilerinin ve politika yapıcıların sağlık çalışanlarının fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına çözüm bulmak için bir an önce harekete geçmeleri gerektiğinin altı çizilmiştir. Öte yandan riski en aza indirmek için iş gücü planlarının önceden hazırlanması ve zorunlu sevk zincirinin sağlık hizmetlerine dahil edilmesi önerilmiştir.

Zhang & ark. (2020) Çinli hemşirelerde mesleki stresörler, zihinsel sağlık sorunları ve uyku güçlüğü arasındaki ilişkileri ve bilişsel kaynaşma ve bilişsel yeniden değerlendirmenin aracı rollerini incelemeyi amaçlamıştır. Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular, bilişsel kaynaşmanın azaltılmasına ve bilişsel yeniden değerlendirmenin iyileştirilmesine odaklanan müdahale stratejilerinin, hemşireleri gelecekte COVID-19 ve potansiyel olarak benzer pandemilerle ilişkili zihinsel sağlık sorunlarını ve uyku zorluklarını hafifletmeye daha iyi hazırlamaya yardımcı olabileceğini göstermektedir.

Chow & ark. (2021) çalışmasında, toplumda COVID-19 pandemisine müdahale operasyonlarında sağlık çalışanı gönüllülüğünün altında yatan motivasyonel faktörleri araştırmayı ve önemli gönüllü işe alım stratejilerini vurgulamak ve gönüllü sürdürülebilirliğini sağlamak için bu tür operasyonların gönüllüler üzerindeki etkisini tanımlamayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, göçmen işçi yurtlarında ve sürüntü izolasyon tesislerinde COVID-19 toplum temelli operasyonlara katılan tıp, hemşirelik, yardımcı sağlık ve idari geçmişlerden 17 erkek ve 18 kadından oluşan toplam 35 personelle görüşülmüştür. Ana motivasyon faktörleri, değerlerin gönüllü işlevleri, anlama ve geliştirme idi. Katılımcıların kişisel gelişim, toplumsal farkındalık ve liderlik ve ekip yönetimindeki becerilerin geliştirilmesi dahil olmak üzere kişisel ve profesyonel seviyelerde olumlu etkiledikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak, sağlık kuruluşlarının bireysel motivasyonları gönüllü fırsatlarıyla eşleştirmede gönüllü işlevlerini dikkate almaları gerektiği, buna ek olarak, üst düzey personelin kişisel anlatıları ve rol modellemesi, pandemi öncesi hazırlık, güvenlik güvencesi,

destek ve tanınma sağlarken gönüllü alımı için yararlı ek stratejiler olarak hizmet edebileceği vurgulanmıştır.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca salgın hastalıklara karşı birçok mücadele verilmiştir. Kolera, veba, sıtma, tüberküloz gibi hastalıkların ortaya çıktığı dönemlerde ülkeler toplumsal ve ekonomik açıdan zor günler yaşamıştır. 21. yüzyılın başında gözlenen SARS, MERS, H1N1 ve EBOLA'nın ardından (Tengilimoğlu & ark., 2021), 2019'un sonuna doğru, daha önce tanımlanmamış bir koronavirüs (SARS-CoV-2) Çin'in Wuhan kentinde tespit edildi ve tüm dünyaya yayıldı (Sangeeta & Deepjyoti, 2020). Bu yeni koronavirüs, COVID-19 hızla küresel olarak yayıldı, yaygın uluslararası halk sağlığı endişelerine yol açtı ve nihayetinde 11 Mart 2020'de bir pandemi olarak kabul edildi (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Salgını kontrol altına alma girişimlerinde, gelişmiş devletler başta olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, milyonlarca insanın evde tecrit edilmesine neden olan sosyal mesafe ve evde kalma önlemleri uyguladı (Rodriguez, Litt & Stewart, 2020). Çin'den başlayarak, koronavirüs hastalığı (COVID-19) bulaşması, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyaya beklenmedik ve hızlı bir şekilde yayıldı. Salgının ilk aşamalarında, sağlık çalışanları enfeksiyonu yönetmek için ön saflarda yer aldı (Babore & ark., 2020).

Pandeminin sonucu olarak, dünyadaki birçok ülke vatandaşlarına evde kalmaları ve "fiziksel veya sosyal mesafeye uymaları" talimatını verdi. Önceki salgınlara ve pandemilere benzer şekilde, COVID-19 pandemisi önemli strese neden oldu (Bao & ark., 2020). COVID-19 pandemisi Aralık 2019'dan itibaren bir halk sağlığı sorununa dönüşmüş ve dünyanın tüm ülkelerinde yükselişe geçmiştir. Pandemi sürecinde yer alan sağlık çalışanları eninde sonunda süreçten etkilenmiştir (Tengilimoğlu & ark., 2021). Pandeminin insan sağlığı ve esenliği üzerindeki etkileri bir yana davranışları üzerindeki etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı pandeminin stres, tükenmişlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, motivasyon gibi insan davranışları üzerindeki etkisine yönelik yapılmış çalışmaları derleyip bir arada sunmaktır.

COVID-19 salgını nedeniyle sağlık hizmetleri sistemlerindeki baskı, özellikle sağlık çalışanları arasında psikolojik sıkıntıların artmasına neden olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. COVID-19'un çalışanın sosyal davranışı üzerindeki etkisine yönelik yapılan çalışmaların iş stresi, iş tatminsizliği, motivasyonsuzluk, işten ayrılma niyeti ve tükenmişlik ile ilişkisi üzerine odaklandığı görülmektedir.

Pandeminin çalışanların davranışları üzerinde etkileri söz konudur. COVID-19 pandemisinin çalışanların davranışları üzerindeki etkilerini ele alan ya-

kın dönem çalışmalarına bakıldığında; bu çalışmalarda iş stresi, depresyon [(Matvienko-Sikar & ark., 2020; Coxon & ark., 2020; Durankuş & Aksu, 2020; Lebel & ark., 2020; Babore & ark., 2020; Liu & ark., 2021; Matvienko-Sikar & ark., 2021; Salas-Nicas & ark., 2021; Tengilimoğlu & ark., 2021), iş tatmini, motivasyon ve işten ayrılma niyeti (Miki & ark., 2020; Bajrami & ark., 2021), psikolojik ruh hali ve aile bağlılığı (Mgammal & Al-Matari, 2021; Zhang & ark., 2020), tükenmişlik (Tan & ark., 2020; Sokal, Trudel & Babb, 2020b) ve örgütsel bağlılık (Sokal, Trudel & Babb, 2021)] gibi çalışanın psikoloji durumunu ve dolayısıyla davranışını çok yakından etkileyen faktörler üzerindeki etkilerine odaklandığı görülmektedir.

Pandemi sırasında hamile kadınların artan endişe ve savunmasızlık [Yassa, Birol, Yirmibes, et al, 2020], depresyon ve anksiyete [Durankuş & Aksu, 2020; Lebel & ark., 2020] yaşadığına dair çalışmaların olduğu bilinmektedir. Yakın tarihli literatür araştırması stres, kaygı, depresyon ve bozulmuş uykunun COVID-19'un yaygın zihinsel sağlık sonuçları olduğunu gösterdiğine yönelik araştırma bulguları tespit edilmiştir [Rajkumar, 2020]. Bu tür sonuçlar, algılanan enfeksiyon riski, sevdiğinizle ilgili endişeler [Yassa & ark., 2020] ve hareket ve sosyal etkileşimleri kısıtlayan küresel olarak tam ve kısmi kilitlenmelerin uygulanması [Matvienko-Sikar, Meedya & Ravaldi, 2020] dahil olmak üzere COVID-19 ile ilgili birçok faktörden kaynaklandığına dair çalışmalar mevcuttur.

Bu çalışmalardan ortaya çıkan sonucun; COVID-19 pandemisinin diğer salgınlarda olduğu gibi çalışanın motivasyonun, bağlılığının, iş tatmininin, iş performansının azalmasına ve tükenmişliğinin ve işten ayrılma niyetinin artmasına yol açtığı ve özellikle de sağlık çalışanında psikolojik ruh halinin bozulmasına, depresyon halinin oluşabileceğini gösterdiği söylenebilir. Bunlara ek olarak, pandemiye bağlı olarak depresyon ve anksiyete bozukluğu, algılanan enfeksiyon riski, sevdiğinizle ilgili endişeler ciddi boyutlarda artmıştır.

KAYNAKLAR

- Babore, A., Lombardi, L., Viceconti, M.L., Pignataro, S., Marino, V., Crudele, M., Candelori, C., Bramanti, S.M. & Trumello, C. (2020). Psychological effects of the COVID-2019 pandemic: Perceived stress and coping strategies among healthcare professionals. *Psychiatry Research*, 293,113366.
- Bajrami, D. D., Terzic, A., Petrovic, M., Radovanovic, M, Tretiakova, T. & Hadoud, A. (2021). Will we have the same employees in hospitality after all? The impact of COVID-19 on employees' work attitudes and turnover intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 94, April, 102754.
- Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: Address mental health care to empower society. *The Lancet*, 395(10224), e37–e38.
- Bartik, A., Bertrand, M., Cullen, Z. B., Glaeser, E. L., Luca, M., & Stanton, C. (2020). How are small businesses adjusting to COVID-19? Early evidence from a survey. *Harvard Business School Working Paper*, 20(102), 1–37.

- Chow, C., Goh, S.K., Tan, C.S., Wu, H.K., & Shahdarpuri, R. (2021). Enhancing frontline workforce volunteerism through exploration of motivations and impact during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 66, 102605
- Durankuş, F. & Aksu, E. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on anxiety and depressive symptoms in pregnant women: a preliminary study, *J. Matern. Fetal. Neonatal. Med.*, 1–7.
- Eğri, T. & Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve ekonomik kriz: Kobiler özelinde bir değerlendirme ve politika önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, COVID-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37) Bahar (Özel Ek), 128-145.
- Lebel, C., MacKinnon, A. Bagshawe, M. Tomfohr-Madsen, L. & Giesbrecht, G. (2020). Elevated depression and anxiety among pregnant individuals during the COVID-19 pandemic, *J Affect Disord*, 279, 5–13.
- Liu, S., Lithopoulos, A., Zhang, C.Q., Garcia-Barrera, M.A. & Rhodes, R.E. (2021). Personality and perceived stress during COVID-19 pandemic: Testing the mediating role of perceived threat and efficacy. *Personality and Individual Differences*, 168, 110351.
- Matvienko-Sikar, K. Meedya, S. & Ravaldi, C. (2020). Perinatal mental health during the COVID-19 pandemic, *Women Birth*, 33, 309–310.
- Matvienko-Sikar, K., Poper, J., Cremin, A., Carr, H., Leitao, S., Olander, E.K. & Meaney, S. (2021). Differences in levels of stress, social support, health behaviours, and stress-reduction strategies for women pregnant before and during the COVID-19 pandemic, and based on phases of pandemic restrictions, in Ireland. *Women and Birth* (Fortcoming). 10.1016/j.wombi.2020.10.010.
- Mgammal, M. H. & Al-Matari, E.M. (2021). Survey data of coronavirus (COVID-19) thought concern, employees' work performance, employees background, feeling about job, work motivation, job satisfaction, psychological state of mind and family commitment in two middle east countries. *Data in Brief*, 34, 106661
- Miki, Y., Chubachi, N., Imamura, F., Yaegashi, N. & Ito, K. (2020). Impact of COVID-19 restrictions on the research environment and motivation of researchers in Japan. *Progress in Disaster Science*, 8, 100128
- Rajkumar, R.P. (2020). COVID-19 and mental health: a review of the existing literature, *Asian J. Psychiatry* 52, 102066.
- Rodriguez, L.M., Litt, D.M & Stewart, S.H. (2020). Drinking to cope with the pandemic: The unique associations of COVID-19- related perceived threat and psychological distress to drinking behaviors in American men and women, *Addictive Behaviors* 110, 106532
- Salas-Nicas, S., Moncada, S., Llorens, C. & Navarro, A. (2021). Working conditions and health in Spain during the COVID-19 pandemic: Minding the gap. *Safety Science*, 134,105064.
- Sangeeta, D., & Deepjyoti, K. (2020). Wuhan coronavirus: A fast-emerging global threat. *International Journal of Health Research and Medico Legal Practice*, 6(1), 79–82.
- Sokal, L., Eblie Trudel, L., & Babb, J. (2020a). How to prevent teacher burnout during the coronavirus pandemic. <https://analytics.theconversation.com/ca/institutions/university-of-winnipeg/3096/540/articles/dates/20200516/20200616> .
- Sokal, L., Eblie Trudel, L., & Babb, J. (2020b). Supporting teachers in times of change: The job demands-resources model and teacher burnout during the COVID-19 pandemic.. *International Journal of Contemporary Education*, 3 (2), <http://redfame.com/journal/index.php/ijce/issue/view/243> .
- Sokal, L., Eblie Trudel, L., & Babb, J. (2020c). Canadian teachers' attitudes toward change and technology, efficacy, and burnout during the initial wave of the COVID-19 pandemic. *International Journal of Educational Research Open*. 1, 100016.
- Sokal, L., Trudel, L.E., & Babb, J. (2021). I've had it! Factors associated with burnout and low organizational commitment in Canadian teachers during the second wave of the COVID-19 pandemic, *International Journal of Educational Research Open*, 2–2, 100023
- Tan, B.E., Kanneganti, A., Lim, L., Tan, M., Chua, Y. X., Tan, L., Sia, C.H., Denning, M., Goh, E., Purkayastha, S., Kinross, J., Sim, K., Chan, Y.H. & Ooi, S. (2020). Burnout and Associated Factors Among Health Care Workers in Singapore During the COVID-19 Pandemic. *JAMDA*, 21,

1751-1758

- Tengilimoğlu, D., Zekioğlu, A., Tosun, N., Işık, O. & Tengilimoğlu, O. (2021). Impacts of COVID-19 pandemic period on depression, anxiety and stress levels of the healthcare employees in Turkey. *Legal Medicine*, 48, 101811.
- World Health Organization. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19): Situation report, 79. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331720>.
- Yassa, M., Birol, P. Yirmibes, S. & ark. (2020). Near-term pregnant women's attitude toward, concern about and knowledge of the COVID-19 pandemic, *J. Matern. Fetal. Neonatal. Med.*, 1–8.
- Zhang, C.Q., Zhang, R., Lu, Y., Liu, H., Kong, S., Baker, J.S. & Zhang, H. (2021). Occupational Stressors, Mental Health, and Sleep Difficulty among Nurses during the COVID-19 Pandemic: The Mediating Roles of Cognitive Fusion and Cognitive Reappraisal. *Journal of Contextual Behavioral Science*, (forthcoming), <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.12.004>
- Zhang, S., Liu, J., Jahanshahi, A.A., Nawaser, K., Yousefi, A., Li, J, & Sun, S. (2020). At the height of the storm: Healthcare staff's health conditions and job satisfaction and their associated predictors during the epidemic peak of COVID-19. *Brain, Behavior, and Immunity* 87, 144–146